

Література:

1. Квінт Горацій Флакк. Твори. З латинської / Переклад, передмова та примітки А. О. Содомори. Київ : Дніпро, 1982. 254 с.
2. Плутарх. Порівняльні життєписи. Переклад з давньогрецької Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. Передмова Й. Кобова. Київ : Дніпро, 1991. 440 с.
3. McGovern Montgomery W. The Early Empires of Central Asia: A Study of the Scythians and the Huns and the Part They Played in World History. The University of North Carolina Press, 1939. 546 p.

УДК 930.2(430)«17»+930.1+930.83:94

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-347-0-32>

Спіцин Ю. П.

ORCID: 0009-0005-3601-5196

*аспірант кафедри джерелознавства та суспільних комунікацій
Запорізький національний університет,
директор*

*Комунальний заклад «Запорізький обласний краєзнавчий музей»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна*

Шаповалов Г. І.

ORCID: 0000-0001-5813-9521

*доктор історичних наук, професор,
професор, завідувач кафедри українознавства
та загальної мовної підготовки*

*Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КИТАЙСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В КОЛЕКЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Ключові слова: Улус Джучі, Великі Кучугури, городище, китайський селадон.

У XIII столітті в степах Центральної Азії і Західного Сибіру виникає кочова держава Улус Джучі (Велика Держава), відома як Золота Орда. Ця держава проіснувала до початку XVI ст. Із часом, просуваючись на захід, ординці починають заселяти землі на сході сучасної України і будувати тут свої міста. Саме вони стають опорними пунктами віднов-

леного торгівельного Великого шовкового шляху, який поєднував Китай із Середземномор'єм ще з античних часів.

Одне з таких великих міст існувало у XIV столітті поблизу сучасного Запоріжжя, у 30 км нижче за течією від острова Хортиця у Великому Лузі [1, с. 3]. На думку фахівців, воно називалося Шехр-аль-Джедід або Орду і в той час було другим після Кафи найбільшим містом на сучасних українських землях. З історичних джерел відомо, що 1363 р. його обрав як ставку золотоординський беклярбек і темник Мамай. Смерть видатного політичного та військового діяча того часу, ханського намісника Криму і Північного Причорномор'я Мамаю і військові події призвели до занепаду міста [2, с. 28–32]. Спустиле місто забули на кілька століть, але, починаючи від XVI ст., згадки про нього присутні практично в усіх описах Великого Лугу [3, с. 143–144].

1953 року, напередодні створення Каховського водосховища на Дніпрі, в урочищі «Великі Кучугури» Василівського району Запорізької області археолог В. Й. Довженок розкопав давнє місто. Він з'ясував, що місто мало багатокімнатний будинок-палац (площа 476 м²), мечеть з мінаретом (площа 500 м²), лазню з водогоном та інші споруди. Загалом місто мало площу понад 10 га. Було знайдено багато цікавих артефактів, які свідчили про різнопланове життя давніх городян [4, с. 175–193].

Під руйнівними впливами Каховського моря почав розвиватися культурний шар археологічної пам'ятки. Велика кількість знахідок рибалок і краєзнавців на островах, які утворилися посеред моря, привернули увагу співробітників Запорізького краєзнавчого музею. Серед випадкових знахідок зустрічалися не лише монети, а й старожитності з написами китайською, індійською, арабською мовами. Тобто стародавнє місто підтримувало торговельні стосунки з багатьма країнами на Великому шовковому шляху. Розуміння важливості цього спонукало працівників Запорізького краєзнавчого музею до початку дослідження давнього міста як на суші, так і під водою. 1977 р. на городищі проводилися розкопки і гідроархеологічні роботи під керівництвом директора Запорізького краєзнавчого музею Г. І. Шаповалова [5, с. 398–399]. У 1979–1983 рр. планові дослідження вцілілих ділянок пам'ятника були проведені археологинями музею З. Х. Попандопуло і І. Р. Тихомоловою [6, с. 308–309].

Серед інших випадкових знахідок до Запорізького краєзнавчого музею потрапило два великі керамічні блюда. Взагалі музейна колекція керамічних виробів майстерень Люнцюаня, які отримали в Європі назву «селадонів», складається з 22 фрагментів від 15 посудів і двох цілих блюд. Повну уяву про подібний тип посуду дають такі артефакти. По-перше, це велике, діаметром 30 см, глибоке блюдо з відігнутих під прямим кутом фестончатим краєм (фото 1).

Фото 1. Блюдо з квітами

Його центр прикрашений гілкою рослини з квітками хризантеми [7, с. 243]. Друге китайське селадонове блюдо, яке має діаметр 33 см, у центрі прикрашено рельєфом із квітів. На внутрішніх стінках блюда зображені два птахи-фенікси (фото 2). Їх декоративні крила і хвости зображені рухомими й заповнюють усю площину стінок. Висота кожного блюда становить 6 см [7, с. 246].

Фото 2. Блюдо з птахами

Подібний посуд виготовлявся у Китаї на початку створення Великої країни Мін (1368–1644 рр.) у рідкісному стилі китайського керамічного мистецтва цзюнь 钧. Цей стиль визнано однією з вершин китайської середньовічної кераміки. Відомо, що такий посуд виготовлявся в обмеженій кількості, здебільшого для імператора та знаті.

Описані блюда є складовою частиною стаціонарної експозиції Запорізького краєзнавчого музею. У 2021 р. одне з них експонувалися на міжнародній виставці «Південні морські ворота Східної Європи: (не)забутий спадок портових міст на Півдні України XIII–XV ст.», яку було організовано в Національному заповіднику «Софія Київська».

Окрасою значної колекції з городища є артефакти, які походять із Китаю.

Загалом на городищі Великі Кучугури знайдено 12 бронзових люстерок. Вони діляться на дві групи: далекосхідні і середньосхідні. Представлені нами люстерка є далекосхідними. Китайське люстерко з ієрогліфами (ЗКМ. – АРХ. – 184) круглої форми датується XIV – початком XV ст. Його діаметр становить 15 см, а на звороті воно має поділ на три пояси. У зовнішньому і середньому поясах вміщено 60 знаків (фото 3). Ієрогліфи на люстерку не прочитані, але відомо, що подібні написи є магичними і мають функцію уберегти господаря від злих духів. Такі люстерка виготовлялися з часів епохи Тан з кінця IX ст. Імовірно, ними користувалися кілька століть [8, с. 228].

Фото 3. Люстерко з квітами

Інше китайське люстерко (ЗКМ. – АРХ. – 185) декоровано зображеннями двох драконів. Воно має восьмилопатну форму і діаметр 13,2 см (фото 4). Усю поверхню на звороті займають відлиті у високому рельєфі дві фігури водяних драконів. Вони повернуті головами до центру композиції, мають роздвоєні хвости і спираються на одну з передніх лап [8, с. 226].

Фото 4. Люстерко з ієрогліфами

Зараз у зв'язку з підривом Каховської ГЕС нагальним стало збереження значної кількості археологічних пам'яток, які раніше перебували на дні штучного Каховського моря. Особливе занепокоєння викликає такий унікальний, міжнародного рівня об'єкт, як городище Великі Кучугури. Він має бути захищеним і врятованим для майбутніх спільних міжнародних досліджень.

Література:

1. Шаповалов Г. И. Город на дне моря. Индустриальное. Запорожье. 1979. 2, 3 июня. С. 3.
2. Єльніков М. В. Резиденція Беклярбека Мамає і місто Орду (до 60-річчя дослідження Кучугурського городища) / М. В. Єльніков // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. Вип. 36. С. 28–32. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_4.
3. Єльніков М. Памятники периода Золотой Орды Нижнего Поднепровья: история изучения, итоги и перспективы. Татарская археология. 2001. Т. 8. Вып. 1–2. С. 142–187.
4. Довженок В. Й. Татарське місто на Нижньому Дніпрі часів пізнього середньовіччя. Археологічні пам'ятки. Київ. 1961. Т. X. С. 175–193.
5. Шаповалов Г. И., Борисов В. Е. Работы на средневековом городище Большие Кучугуры. Археологические открытия 1977 года. М. 1977. С. 398–399.
6. Попандопуло З. Х., Тихомолова И. Р. Исследования Запорожского краеведческого музея. Археологические открытия 1981. М. 1983. С. 308–309.
7. Тихомолова И. Р. Фарфор и фаянс в керамическом комплексе городища Большие Кучугуры. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя. 2002. Т. X. С. 239–251.
8. Попандопуло З. Х. Средневековые зеркала городища Большие Кучугуры. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя. 2002. Т. X. С. 226–228.